

BERIÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES*

Puky Miklós genfi nyomdája

Az 1848–49-es magyar szabadságharc egyik, talán legfényesebb haditette volt Komárom várának védelme. Az erődítmény műszaki szempontból az ország legerősebb vára volt. Azonban az ellenséges túlerővel szemben csakis a kiváló katonai szervezés és a védők meggyőződéses hősiességével sikerült több alkalommal visszaverniük a támadást, majd tartották magukat addig, amíg a viszonylag legkedvezőbb feltételek mellett az országban utolsóként tették le a fegyvert.

A várvédők élén parancsnokként 1845-től **Mertz Frigyes Vilmos** (1788–?) osztrák altábornagy után 1848 szeptemberétől először **Majthényi István** (1788–1868), később **Klapka György** (1820–1893) állt. A vár fontosságát jellemzi, hogy a **Kossuth** (1802–1894) kormány kormánybiztost nevezett ki a várvédőkhöz. Klapka parancsnoksága idején a kormánybiztos **Puky Miklós** (1806–1887) volt.

Szinnyei József (1830–1913), aki 1848-ban alig töltötte be 18. életévét, Komárom ostromakor a várvédők között volt. „Komárom 1848/49” című, 1887-ben megjelent visszaemlékezéseiben így emlékezett meg Puky Miklósról: „*Puky Miklós, az érdemes férfiú, már 1832-ben kezdte meg gróf Keglevich Miklós, báró Orczy József, Csáky Tivadar (1834–?), 1848–1849-es főhadnaggyal és más hazafiakkal a harcot Heves megyében akkor uralkodó udvari párt ellen. 1848-ban alispánná és országgyűlési képviselővé választatott, majd Batthyányi Lajos (1806–1849) Heves megyei kormánybiztosnak nevezte ki, a következő évben pedig Kossuth Komáromban küldé, mint a kormány képviselőjét, s mindkét esetben teljes mértékben megfelelt kötelességének. Az önvédelmi harc után külföldre menekült és polgári keretben folyamodott, Genfben nyomdát állítva, a melyben a többi között Horváth Mihály (1809–1878) munkáit, a »Huszonöt év történetét« és az »1848–49-ki függetlenségi harc«-ot kinyomtatta. Vállalata szépen jövedelmezett. Végül sokévi száműzetés után hazatérve, polgártársai ismét visszaültették alispáni székébe. Több év óta magányba vonult ugyan, de azért a közügyek iránt ma is élénk érdeklődéssel viseltetik. 1886 november elején ülték meg családja és barátai körében nyolcvanadik születésnapját.*”

Az idézett emlékirat megjelenésekor még életben volt. Egy évre rá: 1887. augusztus 23-án Karácsondon halt meg.

Puky Miklós 1806. november 6-án született Káván, Pest megyében. Édesapja igen sokoldalú: földbirtokos, csillagász, matematikus, fizikus volt, édesanyja **Roffi Borbély Borbála**. Puky Mik-

* 1072 Budapest, Király utca 27.

lós nővére, **Amália** lett **Horthy Istvánné** nagyanyja. A korán elárvult gyermeket 13 éves korától **Borbély Sándor**, édesanyja jómódú bátyja nevelte. Gazdálkodott. 1837. szeptemberétől, 31 éves korától választási harcokban vett részt, ellenzéki pártban. 1839-től táblabíróként került képviselőül az országgyűlésbe. Egyre fontosabb kormányhivatalokat töltött be: Heves megye kormánybiztosa lett, majd Komárom megye alispánja. Miután **Halasy Ede**, Komárom kormánybiztosa leköszönt tisztjéről, Puky Miklós lépett a helyébe.

Mack József (1810–1868) „Komáromi Értesítője” így írt erről az eseményről: „...*A hadi tanács és Klapka helyőrsége élén e szilárd jellemű férfiút, kinek hazafiságában, erélyességében és korábbi tevékenységében a kormány is, mint teljes bizalmát jelenti ki.*”

Debrecenből külön utasítás érkezett. Eszerint Puky nemcsak a város, hanem a vár kormánybiztosa is lett.

1849. február 9-től Komárom várának kormánybiztosi tisztjét töltötte be. Ő elnökkölt, amikor elfogadták a Honvédelmi Bizottmány január 4-i rendeletét, amelyben közzé tették, hogy azokat, akik együttműködnek a császáriakkal, törvényszék elé fogják állítani. Ugyancsak kimondták, hogy szabadcsapatokat kell szervezni a honvédelem céljaira. Puky kormánybiztosként védelmezte a polgári lakosságot a katonák túlkapásai ellen. Sokszor fenyegette halálos ítélettel a katonákat, de sohasem került sor ilyen ítélet végrehajtására. Vitába keveredett **Török Ignáccal** (1795–1849) amiatt, hogy a katonaságot meg kellett rendszabályozni a civilek érdekében. A Honvédelmi Bizottmány Pukynak adott igazat. Ekkor Török Ignác helyett **Guyon Richárd** (1812–1856) vette át a parancsnokságot.

Puky Miklósé az érdem, hogy megépült Komárom két erődje között a Duna-híd. Az ellenséges bombázás idején ellátták Komárom polgári lakosságát élelmiszerrel, ruhákkal, takarókkal.

Az 1849. április 14-én, Debrecenben kihirdetett „Magyar Nemzet Függetlenségi Nyilatkozatát” Puky Miklós tette közzé Komáromban. Az ő intézkedése volt az, hogy a várvédőknek hűségeskürt kellett tenniük a Függetlenségi Nyilatkozatra.

Erélyességét mutatja, hogy **Pázmándy Dénest** (1816–1856) elfogatta, mert nem ment el Debrecenbe az országgyűlésre, és erőnek erejével elvitette oda. Már a halálos ítéletet, az akasztófát is kimondták rá.

Mint kormánybiztos, teljhatalmat kért és kapott Kossuth Lajostól. Ez – Kossuth külön intézkedése folytán – a parancsnok fölé is kiterjedt. Igen fontos körülmény volt ez. Hiszen a vár megvédeése, vagy elvesztése nagy részben a várparancsnoknak tulajdonítható. Ez a rendkívüli hatalom lehetővé tette a várparancsnok elfogatását is Puky részére.

Puky várvédelmi bizottságot alakított Török Ignác tábornok, valamint **Kosztolányi Mór** honvéd ezredes (1806–1884), őrségparancsnok részvételével. Ott volt a várvédők között **Janik János** honvéd ezredes (1797–1881), gróf **Esterházy Pál** (1786–1866), **Jánossy Marcell**, **Thaly Zsigmond** őrnagy (1814–1886), **Krivácsy József** tüzérfőhadnagy (1821–1903), majd még **Brues** őrnagy, **Turcsányi János** tüzérkapitány (1817–1899), **Szentgyörgyi** élelmezési biztos, többek között.

Az 1849. április 19-i nagysallói, aztán az április 26-i harkályi győzelem után az ellenséges sereg elvonult, a vidék felszabadult. Ekkor Puky Miklósnak alkalma nyílt arra, hogy a vidéket bejárja. A Kossuth-bankók elfogadására rendeletet hozott, sürgette a kormányt, hogy puskaport gyártson, ágyúkat öntessen, állítson fel fegyvergyárat.

Puky maga kérte felmentését a kormánybiztosság alól 1849. május 14-én, de Komárom megye és város kérte Kossuth Lajost, hogy ne engedje el. Puky elhatározása azonban szilárd volt, és a tartóztatás ellenére megvált az eddig betöltött a tisztségétől. **Újházi László** (1793–1870) követte.

Távollétében Pukyt halálra és vagyonelkobzásra ítélték. Jelképesen végre is hajtották az ítéletet 1851. február 22-én. Ezért 1849. augusztus 21. és 1850. április 1. között Puky Tiszavárkonyban rejtőzködött. Amikor rájöttek a rejtekhelyére, Belgrádba menekült. Közben elfogták, de elengedték, azzal a feltétellel, hogy 24 órán belül elhagyja az országot.

Naplójában leírta, levélben kérte Genfét, hogy mint genfi illetőségűnek, engedélyezzék tervezett párizsi útját. A válaszlevél megérkezett, és a menekült elindult felváltva lóháton és gyalog a Morava völgyén Alexinác, Nis felé. Hajóra szállt, megkerülte az Athos fokot, aztán a Dardanellákon

át Konstantinápolyig utazott. Megnézte **II. Rákóczi Ferenc** (1676–1735) sírját Rodostóban, és francia hajón Marseille-be, Szicíliára, Szardíniára, Toulonba, Metzbe ment. Párizsban találkozott **Almágy Pállal** (1749–1821), **Jósika Miklóssal** (1794–1865), **Bittó Istvánnal** (1822–1903), **Pulszky Ferenc** 1849-as külügyminisztériumi államtitkárral (1814–1897), gróf **Bethlen Gergely** honvédezredessel (1810–1867), gróf **Csáky Tivadarral**, **Kálóczyval**, **Kiss Miklós** honvédezredessel (1820–1902), **Kászonyi Dániel** honvédszázadossal (1813–1886), **Hajnik Pál** 1848–49-es rendőrfőnökkel (1800–1864), **Mednyánszky Cézárral**, a szabadságharc főpapjával (1824–1857) és más menekültekkel. **Teleki Sándor** 1848–49-es honvédezredessel (1821–1892) is találkozott, vele ebédelt, majd Genfbe vette útját. A legtöbb menekült szabadkőműves volt, méghozzá a párizsi „Mont Sinai” páholy tagjai. Gróf **Csáky Tivadarnak** még álneve is volt: Nicolas Peregrini, 43 éves nőtlen kereskedő néven szerepelt. Amágy Pál is álnevet választott. A Canningham nevet használta.

Puky Miklós Almágy Pál kíséretében európai körútra indult. 1850. július 4-én érkezett Genfbe Puky Miklós és Almágy Pál. Érkezésüket Klapka György már jó előre előkészítette.

Abban az időben általában évekig kellett várniok a bevándoroltaknak arra, hogy megkapják a genfi állampolgárságot. A feszült hangulat miatt azonban meg kellett erősíteni a város védelmét. Az odaérkező magyaroknak: Klapka Györgynek, Puky Miklósnak és társaiknak nagy gyakorlatuk, tapasztalatuk volt a várvédelemben. Ezt vették figyelembe akkor, amikor szokatlanul gyorsan megadták nekik a kért állampolgárságot, mert biztosak voltak benne, hogy szakértelmükkel használhatnak majd a városnak.

A Couriard családnál béreltek szállást. Almágy felesége gróf **Batthyány Amália** volt, **Batthyány Lajos** miniszterelnök özvegyének testvére. Puky Miklós feleségének nővére **gróf Károlyi Györgyné** volt. Károlyi hozzátartozott a szabadkőműves lánchoz. Magyar sziget alakult ki ebben a kedvező fekvésű és levegőjű városban. Genf akkoriban a magyarok számára sok vonzó tulajdonsággal rendelkezett. Ott dolgozott pár évvel azelőtt **M. de Mailly**, aki francia hazáját a forradalom után kénytelen volt elhagyni, majd főnemesi származása ellenére megtanulta a nyomdász mesterséget és nem szégyellte, hogy kétkezi munkával kereste a továbbiakban a kenyerét. 1850. július 7-én érkezett Genfbe, és megalapította negyven éves korában a nyomdáját. A városban meggazdagodott és nagy tiszteletnek örvendett, mint a nyomdászat mestere. Ő lett az odaérkező magyarok mintaképe.

Az ugyancsak főnemesi család sarja: **Dessewffy Dénes**, 1848–49-es honvéd huszároznagy (1829–1898) órákészítést tanult. Nem találta szégyennek ezt a munkát. Dessewffy felesége a svájci **Adèle Jourdain** Puky lett.

Batthyány grófnő római katolikus szertartást rendezett október hatodikán, az aradi tizenhárom kivégzése emlékére. A menekültek körében uralkodó szellemre jellemző, hogy ezen az ünnepségen valláskülönbség nélkül minden magyar részt vett.

Genf másik előnye az volt a magyar szabadságharcosok számára, hogy a genfi forradalom 1846-ban győzött. A radikális párt került hatalomra **James Fazyval** az élén. A genfi tanács úgy fogadta a magyarok képviselőit, mint a magyar forradalom vezetőit. Ennek köszönhető, hogy tárt karokkal várták őket. Genf semleges volt, ezért nem jelentett számára kockázatot a magyar menekültek befogadása. Még igyekeztek meg is könnyíteni a Magyarországon maradtakkal a kapcsolat tartását. Nem elhanyagolható szempont Genf kellemes fekvése a tó partján, ahonnan kitűnő kirándulási lehetőségek nyílnak a környező hegyekbe, valamint az élénk társadalmi élet, amelyben Fazynak köszönhetően a magyarok teljesen szabadon részt vehettek.

Klapka György „Emlékeimből” c. könyvében a 335. oldalon így ír: „*Svájci tartózkodásom jót tett nekem. Az itt előttem kitárulkozó természet csodáiból erőt merítettem, és itt a társadalmi és politikai intézmények jól megfelelnek azoknak az eszményeknek, amelyeket magamnak a szabad országról ifjú koromtól fogva kialakítottam, tehát nem csoda, hogy nem sok idő múltán úgy döntöttem, hogy végleg itt maradok, és felveszem a svájci állampolgárságot.*”

A magyar menekültek Genfbe 1850. július hetedikén érkeztek, legtöbbjük a negyvenes éveiben járt – mint előttük Mailly, legtöbbjük ugyancsak Maillyhez hasonlóan főrangú családból jött.

Kik voltak ezek a magyar menekültek? A genfi levéltárban levő iratokban megtalálható gróf **Csáky Tivadar** neve, aki Bártfán született 1824-ben és földbirtokos volt, **Horváth Mihály** római

katolikus püspök, aki Szegeden született 1801-ben, **gróf Karacsay Sándor**, aki 1822-ben született Kolozsvárott, báró **Balassa Antal**, **Éjszaki Tivadar**. Az ő nevüket említi Ruchon, amikor felsorolja a genfi „Ister” páholy alapítóit. **Abafi Lajos**: „A magyar szabadkőművesség története” c. könyvében rajtuk kívül még megemlíti a genfi „Ister” páholy tagjai között Klapka Györgyöt is, aki 1820-ban született Temesvárott, valamint **Komáromy Györgyöt**, **Weist**, **Hosek Leót**, **Maróthy Jánost**, **Rényi Györgyöt** és **Taisz Eleket**.

A páholy alapítói gróf Csáky Tivadar és Komáromy György voltak, a pesti „Szent István” páholy egykori tagjai. A „Szent István” páholy volt az első magyarországi magyar nyelvű páholy.

Az új páholyt 1863-ban a magyar menekültek alapították Carouge-ban. Carouge 2-3 km-re fekszik Genftől délre, 386 méter tengerszint feletti magasságban a genfi kantonban. 1910-ben 7437 lakosa volt Ritters Földrajzi-Statistikai Lexikonja szerint, amelyet Lipcsében adtak ki. Carouge ma már Genf része lett.

A páholy nevéül a Duna, vagyis Magyarország jellegzetes folyójának elnevezését választották, méghozzá görög nyelven. A görög elnevezés ősisége semleges hatást kelt. Így emlékeztettek az elnevezéssel Magyarországra. Az elnevezés másik szerepe a Duna menti népek egységének jelképe. A páholy fontos szerepe a külföldre szakadt magyarokkal a kapcsolat tartása volt. A szabadkőműves **Czetz János** tábornok (1822–1904) és Klapka György levelezésében többször történt említés valamiféle „titkos társaságról”, amelynek tagjai a magyar menekültek.

„*Mednyánszky itt most valamiféle titkos társaságról beszél. Ezt Párizsban igen régen, Kosuth érkezése alkalmából alapították.*” Meg nem erősített sejtés szerint ez a „titkos társaság” lehetett szabadkőműves páholy is.

Az újonnan alapított genfi páholy választott vezetője, „főmestere” Puky Miklós lett. Ekkor ő már elnyerte a genfi állampolgárságot. Genfi polgártársai a város díszpolgárává választották. A helyettes főmesteri tisztségre gróf Csáky Tivadar került választás útján. Ő látta el egyben a titkári teendőket is. Gróf Csáky Tivadar magánpecsétjével ellátva található a Magyar Országos Levéltár kiadatlan iratai között az „Ister” páholy pecsétjének képe.

Az „Ister” páholy érmének képe **Auguste Cahorn** „A genfi szabadkőművesség története” c. művében található meg. Az érem közepén mitológiai alak ül széken – feltehetően a Duna megszemélyesítője. A kör alakú kereten a következő szöveg olvasható: „LOGE ISTER OR.:DE GENEVE”.

Kevéssel a megalakulás után felmerült a páholy szabálytalanságának vádja. Ezért az „Ister” páholy tagjai írtak Torinóba az olasz nagymesternek, **Frapollinak**. Két napon belül válaszolt Frapolli nagymester, hogy megmagyarázza a kérdést, és megvigasztalja a csalódott tagokat.

„*Ti, kedves testvérek az »Ister« páholyból, kezdeményezte a páholyt egy 22. Fokban lévő testvér, Klapka, akinek megvolt a legteljesebb körű joga a páholy és bármely szabadkőművesi fórum, választási szervezet, bíróság, konzisztórium, legfelsőbb tanács és amit csak akar alapításához.*”

Tudjuk, hogy később Klapka György ki is használta ezt a lehetőséget Magyarországon, amikor hazajött és részt vett a „Corvin Mátyás, az Igazságoshoz” című páholy megalakításában. Ennek ellenére a svájci „Alpina” nagypáholy nem ismerte el törvényesnek az „Ister” páholyt 1863-ban. A nagypáholy arra hivatkozott, hogy már sok páholy létezett Genfben abban az időben. Feltehetően ez csak kifogás lehetett. A svájci nagypáholy valójában nem akart ellenséges viszonyt előidézni az Osztrák Nagypáhollyal a magyar menekültek miatt.

A páholy Puky Miklós nyomdája köré alakult.

Puky Miklós 1852-től könyvkötészetet tanult. 1856-ban végezte el tanulmányait. Ezalatt az idő alatt otthonról segítették a rokonai a megélhetésben. 1856. augusztusában **Pfefferrel**, mint társal könyvnyomdát alapított. Puky ebben a poroszban teljesen becsületes emberre akadt. Öt évre szerződtek. **Dayssy Sándor** volt segítségükre. Előbb tizenkét, később húsz legény dolgozott a nyomdában. A genfi hivatalos lap is itt készült. A nyomda címe rue Kleberg Nr.2. Ma az utcát Mont Blanc utcának hívják és így az egykori nyomda címe: rue Mont Blanc Nr.4.

Az akkor ugyancsak Genfben élő Horváth Mihály katolikus püspök művét, „A függetlenségi harc történetét” 1864-ben először ebben a nyomdában adták ki. Közben Puky Miklós **Beöthy Ödöntől** (1796–1854) angolul tanult. A francia nyelvet már ekkor elsajátította. Közismert becsületessége

miatt **Dőry Árpád** mellé árvagondnoki megbízást kapott. Egyenes, megbízható jellemére vall, hogy gróf Teleki László örökösévé akarta megtenni, de ezt ő nem fogadta el.

Puky Miklósnak három gyermeke volt: **Gyula Pál**, aki 1841-ben született, Amalia, aki 1842-ben született és **É. Miklós**, aki 1837-ben született. A gyermekek is evangélikusok voltak. Az apa utazásai közepette a három gyermek az anyával maradt Magyarországon.

A Kiegyezés után nyitva állt a lehetőség arra, hogy Puky hazatérjen Magyarországra. Élt ezzel az alkalommal, és 1867. januárjában visszatért hazájába. Ismét Heves megye alispánja lett, majd visszavonult a közélettől és birtokán gazdálkodott élete végéig.

Genfi nyomdája a magyar–svájci kapcsolatok és egyben a magyar ipartörténet szép emlékeként vált maradandóvá mindnyájunk számára.

A röntgentechnika kezdetei Magyarországon

IRODALOM

Magyar Életrajzi Lexikon

Pallas Nagy Lexikon

Szinnyei József: Komárom, 1848–49-ben.

Szési Zoltán: Klapka György.

Berényi Zsuzsanna Ágnes: LOGE „ISTER”, A Kossuth-emigráció tagjainak részvétele a szabadkőművességben, Kelet, 1998. 2–9. oldal. Nyolcvanéves Klapka György emléktábla, Magyar Nemzet 1988. május 10. 4. oldal. A Kossuth-emigráció és a szabadkőművesség, ZMTE, Tapolca, 2001. 261–269. oldal. „Kossuth Lajos és a szabadkőművesek” (kandidátusi értekezés, 1996), Argumentum, 2002.

A Magyar Országos Levéltár iratai